

Optikai mérések

Ebben a mérésben néhány minta optikai tulajdonságait méred meg a rendelkezésedre álló eszközökkel a lehető legnagyobb pontossággal.

Figyelem! Az asztalod alatt van két nagy üveg víz, amelyekre a második méréshez van szükséged. **Ne igyad meg őket!**

Az A részben két különböző módszerrel fogod megmérni egy átlátszó korong törésmutatóját. Az első egy hagyományos módszer, míg a második egy nem-hagyományos, amely nagyobb pontosságot tesz lehetővé.

A B részben egy lézer λ hullámhosszának és egy diffrakciós rács d rácsállandójának hányadosát kell megmérned a lehető legpontosabban.

A C részben egy háromszög alakú prizma törésmutatóját kell megmérned, ismét a lehető legnagyobb pontossággal.

A méréshez a terem a kezdés után 20 perccel 100 perc időtartamra le lesz sötétítve (ha kell, használhatod az asztali lámpádat). Az A rész méréseit könnyebb elvégezni sötétben, de a legtöbb részét világosban is el lehet végezni.

A fülkéd falát használhatod ernyőként, és ragaszthatsz rá ragasztószalaggal.

Ehhez a méréshez félvezető lézert használsz fényforrásként.

Biztonsági utasítások a lézerhez:

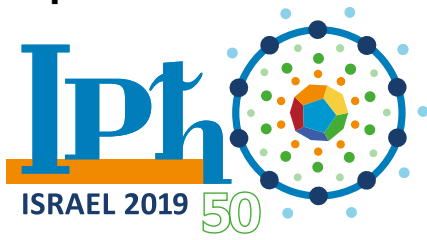
- **SOHA ne nézz közvetlenül a lézersugárba!**
- A lézersugár minden mérésben vízszintes. Amikor a lézersugár helyzetét ellenőrzöd egy felületen, **legyen a fejed MINDIG a lézersugár síkja felett.**
- Ne irányítsd a lézersugarat a mérőfülkéd kijárata felé.
- Ha éppen nem mérsz, kapcsold ki a lézert az erre szolgáló kapcsolóval.

Az eszközök jegyzéke

Az 1-9 elemeket a feladat minden részéhez használni fogod, a 10-12 elemeket viszont csak egyes részekhez. Figyelj arra, hogy az optikai eszközök függőleges oldalaihoz ne érh hozzá, ne piszkítsd össze őket!

1. 60 cm hosszú vonalzó
2. Csúszka, amely tologatható a vonalzón
3. Félvezető lézer (diode laser), a csúszkára szerelve. A lézert két magasságba szerelheted: az alsó 3A szintre az A részhez, a felső 3B szintre a B és C részhez. A lézer ki/bekapcsolóját az ábrán 3C jelöli.
4. A megszorított 4A és 4B csavarok az elfordulás akadályozásával stabilizálják az eszközt. A 4C kis fémrúddal tudod állítani a fénysugár irányát. A 4C rúd 180 fokkal való elforgatásával tudod változtatni a lézer magasságát. Ne forgasd a lézert a fénysugár tengelye körül, mert a lézer polarizációs iránya előre be van állítva!
5. Ernyő: használhatod a fülke falát. Feltehető, hogy a fülke falai párhuzamosak.
6. Egy tekercs ragasztószalag, amit használhatsz az eszközök asztalhoz rögzítésére.
7. Mérőszalag
8. Különböző vonalzők
9. Asztali lámpa

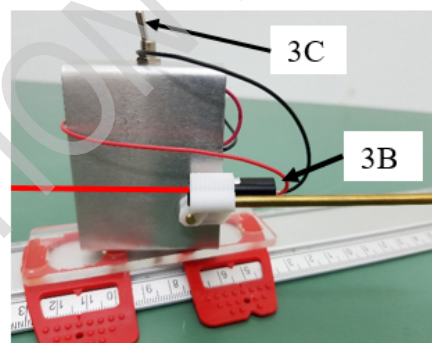
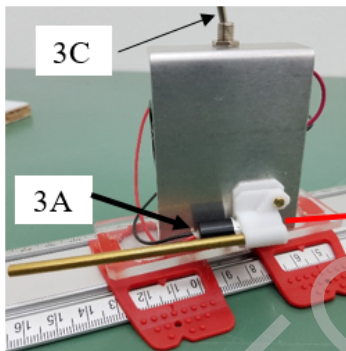
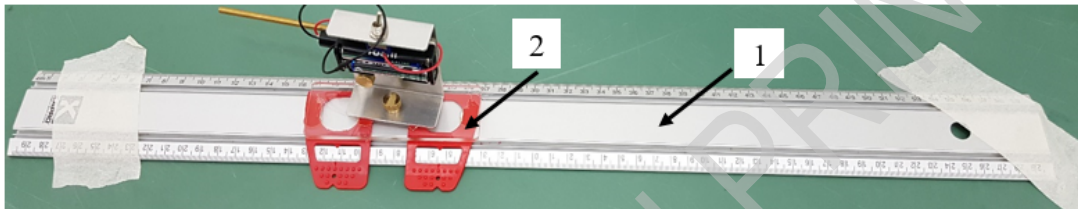
Experiment

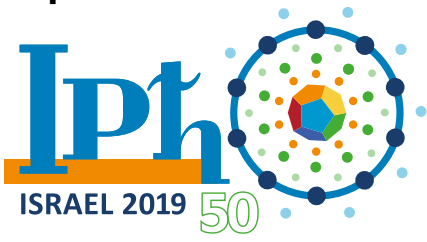
Q1-2

Hungarian (Hungary)

- 20,00 cm átmérőjű átlátszó, kör alakú korong egy szögmérőre rögzítve, amely egy fa alapra van ragasztva (az A részhez). A 4 kicsi fa kockát, amelyek a fa alaphoz vannak rögzítve, le kell szedned.
- Pergamenpapír, amelyet áttetsző ernyőként használhatsz az A részben úgy, hogy kézzel a korong széléhez érinted, és így le tudod olvasni, hol lép ki a fény - anélkül, hogy összepiszkítanád a korong simára polírozott felületét. Még pontosabb a kilépési pont leolvasása, ha a papírra egy vonalat húzol, ahogy az az ábrán látszik.
- Egy fadarab (12A) és egy hengeres tartó (12B), amely egy függőleges tengely körül foroghat, és amelyre a diffrakciós rácsot (12C) vagy a háromszög alakú prizmat (12D) rögzítheted.

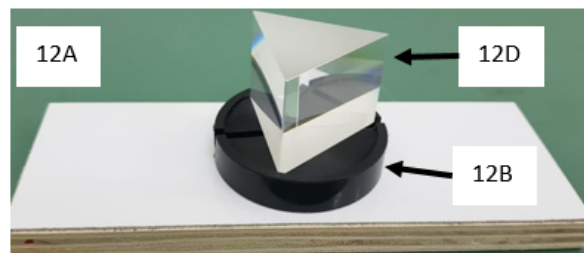
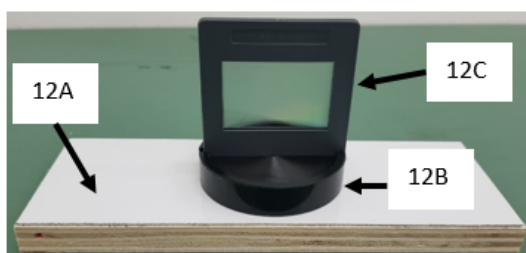
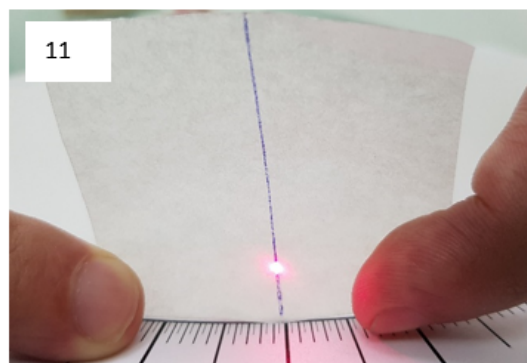
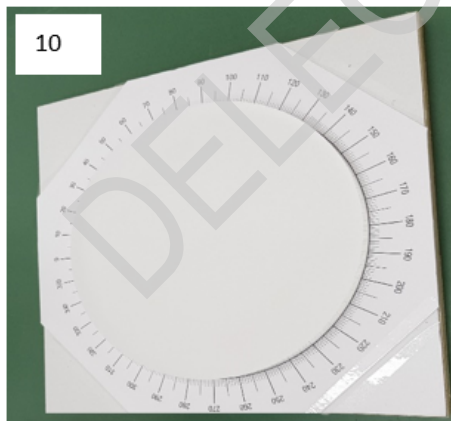
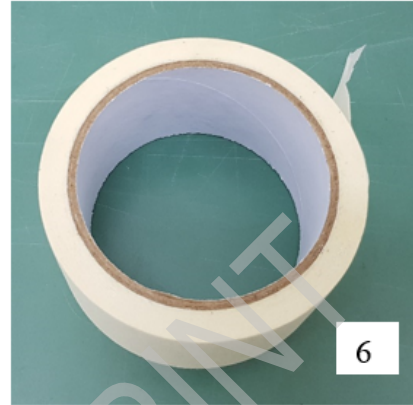
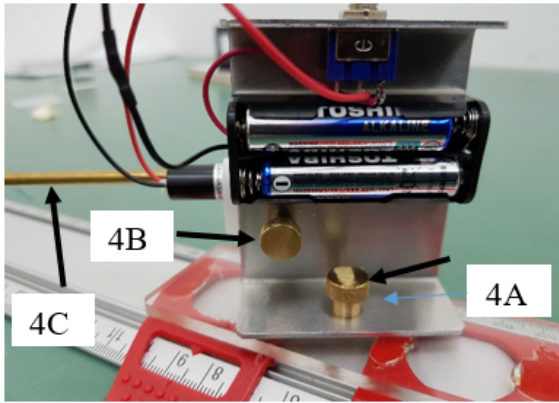

Experiment

Q1-3

Hungarian (Hungary)

Experiment

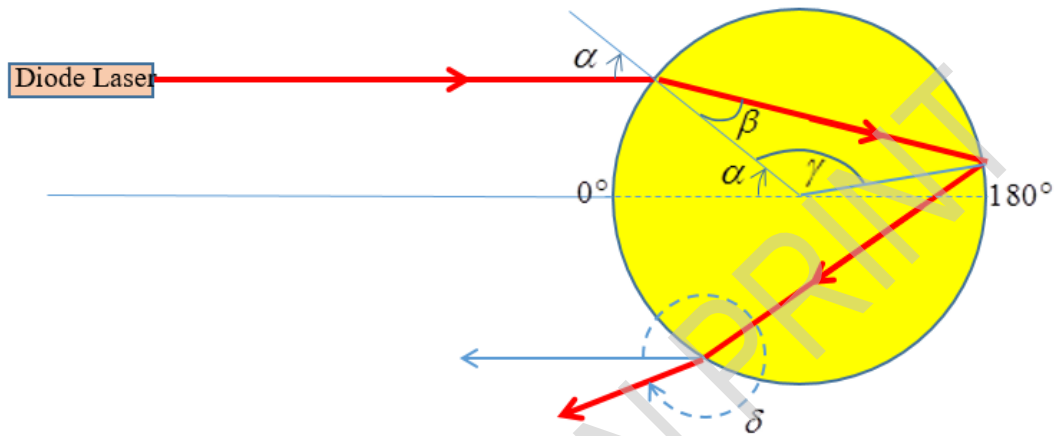

Q1-4

Hungarian (Hungary)

A rész: Egy korong törésmutatója (5.5 pt)

Ebben a részben az átlátszó korong törésmutatóját úgy fogod megmérni, hogy megfigyeled a fénysugár útját, ahogy megtörik és visszaverődik a korongban.

A mérés vázlatos képe

Definíciók és jelölések

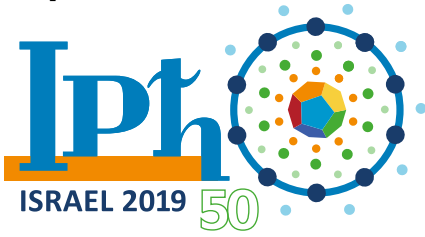
α	A korongba belépő fénysugár beesési szöge
$2\Delta\alpha$	A beesési szög kiszélesedése, azaz az α beesési szög értéktartományának mérete.
β	A törési szög a korongban
γ	$= 180^\circ - 2\beta$
n	A korong anyagának törésmutatója
N	Annak a száma, hányszor érinti a fénysugár a korong palástját mielőtt kilép a korongból a levegőbe (a vázlaton $N = 3$)
δ	A belépő fénysugárral ellentétes irány és a kilépő fénysugár iránya közötti szög, óramutató járásával megegyező irányban mérve (a vázlatrajz a δ szöget $N = 3$ esetben mutatja)
$2\Delta\delta$	A δ szög kiszélesedése

Megmutatható, hogy az α , β és δ szögek kapcsolata:

$$\delta = 2\alpha + (N - 1)(180^\circ - 2\beta). \quad (1)$$

Ezt a kifejezést használhatod anélkül, hogy levezetnéd.

Experiment

Q1-5

Hungarian (Hungary)

Rögzítsd a vonalzó az asztalhoz a ragasztószalaggal, hogy beállíthassad a lézersugár beesési szögét, és állítsd be úgy a lézert, hogy a beesési szöget könnyen meg tudjad mérni. Ezután rögzítsd a korongot is az asztalhoz úgy, hogy a fa alap sarkait a ragasztószalaggal az asztalhoz ragaszd. Állítsd be a 4C rúddal a vízszintessel bezárt szöget. A lézer két különböző magasságba szerelhető: az alsó szint az A részhez és a felső a B és C részhez. A lézert a mérés előtt úgy állították be, hogy a belépő sugár S polarizációjú legyen (ebben a polarizációban a visszaverődés erősebb). **Ne változtasd meg a belépő fénysugár polarizációját** (ne forgasd a lézert a sugár tengelye körül)!

A.1 Rajzolj egy vázlatot az elrendezésedről, amelyen látható a vonalzó a csúszkával, a korong és a fényút. Jelöld be az α beesési szöget. Végezz egy méréssorozatot a $15^\circ \leq \alpha \leq 75^\circ$ szögtartományon, és írd be α , $\Delta\alpha$, δ , $\Delta\delta$ értékeit az 1. táblázatba. Megjegyzés: δ mérése helyett sokkal kényelmesebb közvetlenül $\delta/2$ -t mérni a korongon. 1.0pt

A.2 Az előző összeállítás mérési adatait használva rajzolj egy megfelelő grafikont, amelyből ki tudod olvasni az n törésmutatót és annak Δn hibáját. Ha ki kell számolnod további mennyiségeket, akkor ezeket írd be az 1. táblázat üres oszlopaiba. Határozd meg n és Δn értékét! 1.0pt

A.3 Az A1 részben elvégzett méréshez ábrázold δ -t α függvényében! Jelöld be minden mérési pontnál $\Delta\delta$ és $\Delta\alpha$ értékét kis hiba-szakaszokkal (error bars). Végezz el egy újabb mérést, hogy pontosan meghatározd δ minimális értékét és az ehhez tartozó α értéket! Jelöld ezeket $\delta_{\min}$ -nel és $\alpha_{\min}$ -nel. A minimumpont minél pontosabb meghatározásához használhatod a fülke falát ernyőként a kilépő fénysugár detektálására. 0.5pt

Egy második módszer a törésmutató meghatározására

Ebben a részben ki fogsz fejleszteni egy olyan alternatív módszert, amely nagyon pontos eredményeket tesz lehetővé. Annak ellenére, hogy az elérhető legpontosabb mérést kell elvégezned, **nem kell hibaszámítást végezned**. Az eredményed megszerzéséhez vezető egyenleteket azonban részletezned kell, írd be őket a válaszlapra.

A.4 Az A3 részben kapott grafikonod viselkedése alapján válaszd ki, hogy mekkora szögnél optimális méréseket végezned a törésmutató meghatározásához. Írd le azt az egyenletet, amelynek segítségével megkapható a törésmutató ezzel a módszerrel! 0.7pt

A.5 $N = 3$ esetében végezd el a szükséges méréseket, hogy nagy pontossággal kiszámolhasd a törésmutatót az A4 feladatban kidolgozott módszerrel! 0.8pt

- Rajzolj egy vázlatot a korongról és a fényútról, és jelöld be azokat a mennyiségeket, amiket megmértél.
- Dokumentáld az elvégzett méréseket.
- Végezd el a mérések analízisét, és számítsd ki a korong n törésmutatóját a lehető legpontosabban. Ha szükséges, használd a rendelkezésre álló milliméterpapírokat.

- A.6** Ismételd meg az előző pontban leírt eljárást $N = 4$ és $N = 5$ esetében is (nem kell lerajzolni a korongot és a fényutat) 1.5pt
- Dokumentáld az elvégzett méréseket $N = 4$ esetében.
  - Végezd el a mérések analízisét $N = 4$ esetében, és ez alapján számítsd ki az n törésmutatót a lehető legpontosabban.
  - Dokumentáld az elvégzett méréseket $N = 5$ esetében.
  - Végezd el a mérések analízisét $N = 5$ esetében, és ez alapján számítsd ki az n törésmutatót a lehető legpontosabban.
  - A törésmutatóra az $N = 3$, $N = 4$ és $N = 5$ esetekben kapott eredményekből számítsd ki a törésmutató $\langle n \rangle$ átlagértékét.

B rész: Egy diffrakciós rács paraméterei (2.5 pt)

Ebben a részben nem kell hibaszámítást végezned.

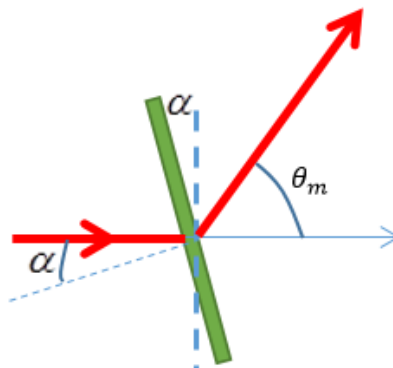
Ebben a részben meghatározod a λ/d hányadost, ahol λ a lézer hullámhossza és d a rácsállandó (a szomszédos rések távolsága).

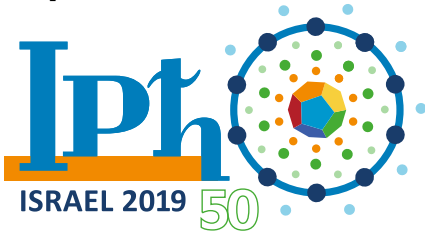
Ha a lézersugár áthalad egy diffrakciós rácson, azt a θ_m szöget, amelyet a belépő fénysugár iránya bezár az (m . rendű) maximális intenzitású fénysugár irányával, ez az összefüggés adja meg:

$$d \cdot (\sin \alpha + \sin(\theta_m - \alpha)) = m\lambda \quad (2)$$

ahol

m	a diffrakció rendje
α	a fénysugár beesési szöge a rácson
θ_m	a szög a fénysugár eredeti iránya és aközött az irány között, ahol az m . rendű maximum megfigyelhető
d	a rácsállandó – a rácspan a szomszédos rések középpontja közötti távolság

A magasrendű diffrakció segítségével jobban elkülöníthetők a hullámhosszak, így egy pontos mérés, amely magas diffrakciós rendeket használ, lecsökkenti λ/d relatív hibáját.

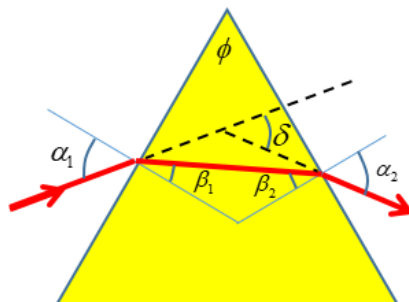
Lazítsd meg a 4B csavart, és változtasd meg a lézer magasságát (a függőleges szintjét) elforgatva a lézert 180 fokkal a fénysugárra merőleges vízszintes tengely körül (vigyázva a drótokra), hogy az ábrán 3B-vel jelölt állapotba kerüljön. Ez lehetővé teszi a B és C részek elvégzését. Használd a 4C fémrudat a lézer finom beállításához, úgy hogy az megfeleljen a diffrakciós rácsot használó mérési elrendezés magasságához. Állítsd be a lézersugarat úgy, hogy merőleges legyen az ernyőre. Helyezd a diffrakciós rácsot a 12B tartó erre szolgáló részébe. A diffrakciós rács irányítottságát egy ráragasztott jel mutatja az egyik oldalán. Győződj meg róla, hogy a jelzett oldal nézzen a lézer felé, és hogy a jel a rács tetején legyen. Minden rácsnak saját ID-je van, ami a jelre van ráírva. **Írd le a rács ID-jét a válaszlap megfelelő mezéjébe!**

Ebben a részben végig hasznos lehet, ha az A rész második felében használt ötlethez hasonlóat használsz.

B.1	<ul style="list-style-type: none"> Rajzold le a válaszlapra az elrendezés vázlatát. A vázlatban jelöld be a lézert az asztalon, a diffrakciós rácsot, a lézerfény útját, azt a pontot, ahol eléri az ernyőt, valamint a mért mennyiségeket. Végezz méréseket $m = 1$ esetében! Írd le a mért értékeket. Határozd meg a λ/d hányadost. Végezz méréseket $m = 2$ esetében! Írd le a mért értékeket. Határozd meg a λ/d hányadost. 	0.7pt
B.2	<p>Határozd meg a λ/d hányadost nagyobb ($m > 2$) diffrakciós rendeknél is.</p> <ul style="list-style-type: none"> Rajzolj a válaszlapra két vázlatot az elrendezésről $m = 3$ és $m = 4$ estekre! A vázlatban jelöld be a lézert, a diffrakciós rácsot, a lézerfény útját, azt a pontot, ahol eléri a rácsot, valamint a mért mennyiségeket. Végezz méréseket az $m = 3, 4$ rendekre! Írd le a mért értékeket. Határozd meg minden m esetében a λ/d hányadost. 	1.8pt

C rész: Egy háromszög alakú prizma törésmutatója (2.0 pt)

Kaptál egy közelítőleg egyenlő oldalú háromszög alakú prizmat. A prizma három oldala sík és simára polírozott. A prizma szögei eltérhetnek a 60° -tól, de legfeljebb 0.7° -kal. A prizma szögeit nem kell megmérned. Ebben a részben az a cél, hogy megmérjed a prizma anyagának törésmutatóját. A törésmutató hibájának csökkentése érdekében lehetséges korrigálni a prizma szögeinek kis eltérésére, ehhez használni lehet a kis szögekre vonatkozó közelítéseket ($\sin x \approx x$, $\cos x \approx 1$ ha x radiánban van). Ebben a részben **hibaszámítást is kell végezned**. Az ábra egy példát mutat arra, hogy a fény belép a prizma egyik oldalán, és kilép a másikon.

Helyezd a csuszkás vonalzó megfelelő helyre az asztalon, hogy a lézer helyzete a legnagyobb pontosságot tegye lehetővé a mérés során.

Helyezd a prizmát az erre szolgáló 12B tartóba.

C.1 Szimmetrikus esetben, amikor $\alpha_1 = \alpha_2$, a következő összefüggés érvényes az egyenlő oldalú prizma: $n = 2\sin(\delta_{\text{sym}}/2 + 30^\circ)$. 0.4pt

- Találd meg azt a módszert, amellyel a lehető legpontosabban tudod megmérni a prizma törésmutatóját.
- Részletezd a válaszlapon azokat az összefüggéseket, amelyeket a törésmutató kiszámításához használsz.

C.2 Írd be a válaszlapba azokat a mennyiségeket, amiket megmértél, valamint a mért értékeket (és a hibájukat). 1.6pt

- Számítsd ki a prizma törésmutatóját a lézer hullámhosszára vonatkozóan, és ennek az értéknek a hibáját.